

Paralele între limbile balcanoromanice și balcanoslave în flexiunea substantivului

Tomasz KLIMKOWSKI*

Key-words: *Balkan, Romance, Slavic, noun, inflection*

Relațiile dintre limba romanicilor balcanici și cea a slavilor balcanici constituie, de fapt, doar o parte a unei rețele mai largi de interacțiuni în care sunt implicate și alte limbi ale Peninsulei Balcanice (greaca și albaneza). Totuși, se poate admite, în cadrul unor interferențe lingvistice general balcanice, existența unui subsistem de conexiuni reciproce dintre balcanoromanică și balcanoslavă. S-a observat că dezvoltarea celor două sisteme lingvistice în plan diacronic demonstrează o serie de paralele care se explică, cel mai des, în modul următor:

Concordanța de ordin sintactic devine și mai importantă prin faptul că în limbile română și bulgară găsim câte trei cazuri, pe când restul limbilor romanice nu prezintă decât un singur caz, iar limbile slave dispun de șase până la șapte forme de declinare. Ambele limbi deci, atât româna, cât și bulgara, s-au diferențiat în această privință de grupul limbilor din care fac parte, influențându-se reciproc. Am dat în alt loc [...] un studiu amănunțit asupra sistemului cazual slav și român, a căror concordanță se explică, după părerea mea, prin conviețuirea celor două popoare. [...] Această conviețuire strânsă a avut ca urmare un schimb de influențe atât de intens, încât în unele cazuri nici nu se poate preciza care dintre cele două limbi a dat și care a primit (Seidel 1958: 15-16, 21).

Niewątpliwie zetknięcie się dwóch dialektów o systemach podobnych, lecz nieco różnych powoduje wytworzenie się na ich pograniczu nowych uproszczeń. [...] Wzajemnym wpływem tłumaczy się paralelne uproszczenia fleksyjne w językach bułgarskim i rumuńskim (Stieber 2005: 97)¹.

Există, deci, o atitudine care percepe relațiile lingvistice de acest fel ca un compromis: cele două sisteme lingvistice atât de diferite se întâlnesc la jumătatea drumului, unul accelerând și altul încetinind evoluția propriei grupului de limbi din care fac parte. Această explicație, în general justificată și corectă, nu este, totuși, valabilă pentru toate fenomenele comune celor două limbi. În unele cazuri, este vorba de o trăsătură provenită dintr-una dintre cele două care se implantează în cealaltă. Teoretic, sunt posibile mai multe explicații: (1) o inovație comună – un element apărut în același timp în ambele limbi, o acțiune a forțelor interne comune ambelor sisteme lingvistice din cauza bilingvismului și amestecului etnic general;

* Universitatea „Adam Mickiewicz”, Poznań, Polonia.

¹ „În mod indubitabil, intrarea în contact a două dialecte cu sisteme similare, dar puțin diferite, cauzează apariția la frontierele lor a unor noi simplificări. [...] Printr-o influență reciprocă se explică simplificările paralele din limbile bulgară și română” (trad. n.).

(2) un împrumut dintr-o limbă în cealaltă; (3) un împrumut invers; (4) o inovație independentă; (5) o influență a unui alt sistem lingvistic. Prin urmare, pentru unul și același fenomen lingvistic s-au propus uneori toate aceste explicații. Problema concordanțelor din flexiunea substantivului între română, istroromână, meglenoromână și aromâna, pe de o parte, și bulgară și macedoneană, pe de alta, este unul dintre astfel de cazuri.

1. Declinarea sintetică și articolul postpus

Sistemul cazual latin conținea cinci termeni (nominativ, acuzativ, genitiv, dativ și ablativ), care, din cauza sincretismului acuzativ-ablativ, produs ca urmare a unor schimbări fonetice (denazalizarea finalei formei de acuzativ, *m* grafic redând mai degrabă caracterul nazal al vocalei precedente decât un sunet separat), se reduc în perioada latinei târzii la patru²:

lat. clasică

caz	m. sg.	f. sg.
N	<i>imperator</i>	<i>imperatrix</i>
A	<i>imperatorem</i>	<i>imperatricem</i>
G	<i>imperatoris</i>	<i>imperatricis</i>
D	<i>imperator</i>	<i>imperatrici</i>
Abl	<i>imperatore</i>	<i>imperatrice</i>

lat. târzie

caz	m. sg.	f. sg.
N	<i>imperator</i>	<i>imperatrix</i>
A-Abl	<i>imperatore</i>	<i>imperatrice</i>
G	<i>imperatoris</i>	<i>imperatricis</i>
D	<i>imperator</i>	<i>imperatrici</i>

Declinarea sintetică, deși foarte simplificată chiar față de latina târzie, s-a păstrat în majoritatea ariei balcanoromanice (româna, aromâna și istroromâna nordică) pentru care se pot distinge două cazuri gramaticale: cazul direct (nominativ-acuzativ) și cel indirect (genitiv-dativ)³. În istroromâna sudică și meglenoromână declinarea are caracter analitic.

rom.

caz	indef.		def.	
	m. sg.	f. sg.	m. sg.	f. sg.
N-A	(un) <i>împărat</i>	(o) <i>împărăteasă</i> ⁴	<i>împăratul</i>	<i>împărăteasa</i>
G-D	(unui) <i>împărat</i>	(unei) <i>împărăteasă</i>	<i>împăratului</i>	<i>împărăteșei</i>

² Nu luăm în considerare vocativul, caz subiectiv, și nu dăm decât paradigma substantivului la singular, opoziția singular-plural nefiind relevantă pentru subiectul nostru.

³ Termenii *caz direct* și *caz indirect* sunt folosiți în accepțiunea lui Gogolewski (1982: 42-43) și corespund celor tradiționali *nominativ-acuzativ* și *genitiv-dativ*.

⁴ Lexemul *împărăteasă* nu este, bineînțeles, o continuare directă a latinescului *imperatrix*, ci un derivat de la rom. *împărat* cu sufixul *-easă* < lat. *-issa*. Echivalentele istroromâne ale exemplelor din română sunt împrumuturi din croată, iar cele aromâne – din turcă prin greacă.

istorrom. nordică

caz	indef.		def.	
	m. sg.	f. sg.	m. sg.	f. sg.
N-A	(un) țâr	(o) țarița	țâru	țarița
G-D	(urve) țâr	(urlje) țarițe	țârului	țarițeljei

arom.

caz	indef.		def.	
	m. sg.	f. sg.	m. sg.	f. sg.
N-A	(un) amiră	(ună) amiroanje	amirălu	amiroanjea
G-D	(unui) amiră	(unei) amiroanje	amirălui	amiroanjelei

În comparație cu latina, declinarea din slava veche este mai complexă și cuprinde șase cazuri (nominativ, acuzativ, genitiv, dativ, instrumental și locativ):

caz	m. sg.	f. sg.
N	ц дрк	ц дрнц д
A	ц дрѡ	ц дрнц ж
G	ц дрѡ	ц дрнц ѡ
D	ц дрю	ц дрнц н
I	ц дрк мк	ц дрнц еѡж
L	ц дрн	ц дрнц н

Totuși, în bulgară și macedoneană, acest sistem a suferit o simplificare foarte radicală. În limbile standard, substantivul are o singură formă cazuală, de aceea declinarea este strict analitică. Totuși, în unele graiuri periferice ale bulgarei (graiul Rodopilor sudici) și ale macedonenei moderne (graiul Boboșcicei) există alte sisteme, simplificate față de cel slav vechi, dar mai bogate față de cel modern. Situația din slava balcanică este, deci, inversă față de cea din romanica balcanică în care predomină declinarea sintetică, pe când cea analitică este marginală.

Declinarea graiurilor din Rodopi și Boboșcica seamănă foarte mult cu cea balcanoromanică (fără meglenoromână și istorromâna sudică). Cel mai bogat sistem se regăsește în Rodopi. Singura diferență constă în distingerea consecventă în graiul Rodopilor a acuzativului de nominativ.

caz	indef.		def.	
	m. sg.	f. sg.	m. sg.	f. sg.
N	ц ар	ц арица	ц арът	ц арицата
A	ц ара	ц арицу	ц араток	ц арицуту
G-D	ц ару	ц арици	ц арутуму	ц арицойтѣ

Un sistem asemănător, dar mai simplificat și, prin urmare, mai coincident cu cel balcanoromanic, îl are graiul macedonean din Boboșcica.

caz	indef.				def.			
	m. sg. anim.	m. sg. inanim.	f. sg.	n. sg.	m. sg. anim.	m. sg. inanim.	f. sg.	n. sg.
N	цар	стол	царица	место	царо	столо	царицата	местото
A	цара				царатого			
G-D	цару	столу	царице	месту	царутому	столутому	царицетуй	местутому

Este adevărat că și aici se mai diferențiază acuzativul de nominativ (ca în Rodopi), dar numai la substantive masculine animate, de exemplu *Ка живи царо?* ‘Unde stă împăratul?’ (Mazon 1936: 156), *Царатого го бољале очити* ‘Pe împărat îl dureau ochii’ (Mazon 1936: 200), *Шчо да му рече царутому?* ‘Ce să-i zică împăratului?’ (Mazon 1936: 240), *Син царутому звјä маснината земјäтуј за невјäста* ‘Fiul împăratului a luat frumusețea pământului de nevastă’ (Mazon 1936: 330). Cele inanimite, precum și femininele și neutrele n-au decât două forme cazuale: nominativ-acuzativ și genitiv-dativ, deci exact ca în română.

Aceste sisteme par a păstra o stare intermediară între bulgara veche și cea modernă. Cel mai arhaic model de declinare slavă de tip balcanic (facem acum abstracție de forma însăși a desinențelor și a articolului) îl constituie declinarea din Rodopi (care cuprinde trei termeni). Ulterior, în alte zone ale balcanoslavei (ca la Boboščica), sistemul de acest tip a suferit modificări noi, ajungând la un model de doi termeni, prin urmare, identic cu cel românesc. Pe această bază se poate reconstrui un sistem primitiv de declinare balcanoslavă, care, în esența sa, s-ar fi păstrat cel mai bine în graiurile Rodopilor sudici.

caz	indef.		def.	
	m. sg.	f. sg.	m. sg.	f. sg.
N	царь	царница	царь ть	царница тд
A	царя	царниця	царя тоао	царниця тж
G-D	царю	царниця	царю томоу	царниця тон

Cum se poate observa, schimbările din sistemul cazual de la latină la română și de la slava veche la bulgară, au avut, cel puțin la o epocă dată, rezultate similare. Față de etapele precedente ale evoluției acestor idiomuri, schimbările sunt foarte mari. S-a redus numărul de cazuri și, din cauza apariției articolului hotărât postpus, s-a creat o declinare articulată.

Aceste schimbări sunt greu de explicat pe teren romanic și slav, pentru că nu coincid cu direcțiile evoluției celorlalte limbi romanice, respectiv, slave. Limbile latină și slavă veche, precum și alte limbi indoeuropene, în cele mai vechi etape ale dezvoltării lor, aveau flexiunea nominală destul de bogată. Limbile neolatine, totuși, au urmat calea pe care au ales-o și alte limbi indoeuropene occidentale (limbi germanice și celtice), simplificând sistemul cazual și reducându-l, de fapt, la o singură formă cazuală comună care, precedată de prepoziții specializate, se actualizează în funcția vechilor cazuri. Cu alte cuvinte, a avut loc acolo o trecere treptată de la sintetism spre analitism. Mai multe forme cazuale au rămas numai la pronumele personale. În schimb, limbile slave (precum cele baltice) au păstrat sistemul cazual vechi (cu unele modificări, mai puțin importante aici pentru noi, în distribuția terminațiilor), dovedindu-se a fi mai conservatoare în această privință. De

asemenea, limbile slave nu cunosc nici forma de articol care a apărut, în epoci diferite, în mai toate limbile indoeuropene.

Totuși, în cadrul fiecărui grup de limbi există cazuri speciale, etnolecte a căror evoluție nu se supune tendințelor generale proprii grupului de limbi din care fac parte. Astfel, limbile balcanoromanice au un sistem nominal mai sintetic decât celelalte limbi romanice și articol hotărât postpus (nu antepus ca acestea), în timp ce limbile balcanoslave s-au îndepărtat în mod semnificativ de celelalte limbi slave, dezvoltând un model analitic al sistemului nominal și creând formele de articol, necunoscute în restul lumii slave.

Existența unor asemenea divergențe în evoluția unor limbi înrudite așa de aproape poate fi doar opera hazardului, o excepție care nu face decât să confirme o regulă generală. Acest lucru este valabil și pentru alte grupuri lingvistice. Pentru limbile germanice se poate da exemplul limbii islandeze și, într-o măsură mai mică, al limbii germane, iar pentru cele celtice – al limbii irlandeze și scoțiene, toate cu o flexiune nominală păstrată mai bine decât în alte limbi din același grup.

Este interesant faptul că limbile balcanoromanice și balcanoslave, având regim de *outsideri* față de restul limbilor romanice și, respectiv, slave, sunt vorbite pe teritorii învecinate, iar în trecut, ariile lor de răspândire chiar se suprapuneau. Și mai interesant este faptul că modelul de declinare balcanoromanic și cel balcanoslav arătau la un moment dat mai multe asemănări importante care, prin urmare, nu pot fi atribuite evoluțiilor independente. S-a atras atenția mai demult asupra acestor paralele, cu toate că, pentru originea lor s-au adus mai multe explicații.

Astăzi aceste convergențe nu mai sunt așa de vizibile, pentru că în ultimele secole sistemul nominal al limbilor balcanoslave a suferit modificări foarte profunde, în vreme ce sistemul nominal balcanoromanic a rămas mult mai stabil (cu excepția meglenoromânei și istroromânei sudice). De aceea, în comparația pe care o efectuăm aici pentru limbile balcanoslave se dau exemple din graiuri bulgare și macedonene periferice (unele dintre ele poate deja dispărute), care păstrează mai bine starea de fapt de acum câteva secole, când asemănările dintre sistemul de declinare romanic și cel slav erau mai mari.

Căutând originea acestei evoluții specifice, trebuie să aducem în discuție alte limbi balcanice.

alb.

caz	indef.		def.	
	m. sg.	f. sg.	m. sg.	f. sg.
N	(një) mbret	(një) mbretëshë	mbreti	mbretëshë
A			mbretin	mbretëshën
G-D-Abl	(një) mbreti	(një) mbretëshë	mbretit	mbretëshës

gr.

caz	indef.		def.	
	m. sg.	f. sg.	m. sg.	f. sg.
N	(ένας) βασιλιάς	(μία) βασίλισσα	ο βασιλιάς	η βασίλισσα
A	(ένα) βασιλιά	(μία) βασίλισσα	το βασιλιά	τη βασίλισσα
G-D	(ενός) βασιλιά	(μιας) βασίλισσας	του βασιλιά	της βασίλισσας

Comparând sistemele de declinare ale limbilor albaneză și neogreacă cu cele balcanoromanic și balcanoslav, ajungem la concluzia că diferitele variante ale tipului de declinare descris mai sus apar în toate limbile Uniunii Balcanice. Confuzia dativului cu genitivul este panbalcanică și, cu siguranță, constituie o tendință comună a Uniunii Balcanice, cu toate că extinderea unuia dintre cele două cazuri asupra altuia are loc și în alte limbi, precum în franceza vorbită: *le livre à Marie* în loc de *le livre de Marie* sau în germana vorbită: *dem Peter sein Buch* în loc de *Peters Buch*. În orice caz, ea este mai puțin tipică pentru limbile romanice, care diferențiază cele două forme, deși acolo ele au caracter analitic (genitivul introduce prepoziția *de*, iar dativul – continuatoarele lui *ad*). În afară de aceasta, în limbile Uniunii Balcanice declinarea cuprinde maxim trei forme cazuale. În plus, în toate aceste limbi, în afară de neogreacă, articolul hotărât este postpus.

Articolul hotărât postpus este o inovație atât în balcanoromanică, cât și în balcanoslavă. Latina nu avea articol hotărât, nici nehotărât. Primele atestări ale acestora apar, într-adevăr, deja în latina târzie, dar introducerea lor în sistemul limbii s-a făcut abia în faza limbilor romanice, în mod independent, dat fiind faptul că demonstrativul din care s-a dezvoltat articolul nu este același peste tot (*ipse* în sardă față de *ille* în restul României), în plus în Occident articolul este antepus, iar în romanica balcanică – postpus. În epoca de formare a articolului romanic și balcanoromanic (mijlocul mileniului I), singura limbă dintre cele menționate mai sus care putea să aibă deja articolul de același tip este limba albaneză. Ținând cont de acestea, apariția lui în limbile balcanoromanice s-ar putea atribui substratului paleobalcanic, adică influenței limbii albaneze vechi sau unei alte limbi înrudite cu aceasta. S-ar putea ca populația veche a Peninsulei Balcanice, învățând latina, să fi transferat în ea o trăsătură structurală a limbii materne a acesteia și, poate de aceea, articolul balcanoromanic este postpus.

Să se compare: alb. *mbret* – *mbretu*, *împărat* – *împăratul*, *mbretu* – *împăratului*. Fixarea poziției specifice a articolului după substantiv trebuie să se fi produs relativ devreme, probabil în a doua jumătate a primului mileniu, fiindcă articolul postpus apare în toate limbile balcanoromanice, iar separarea lor nu putea să fie posterioară secolului al X-lea.

O altă problemă este originea articolului postpus din balcanoslavă. Se știe că acolo articolul s-a format destul de târziu, cu siguranță cu câteva secole mai târziu decât în balcanoromanică și albaneză. Primele forme de substantiv cu articolul postpus se înregistrează deja în slava veche (Rosetti 1978: 260, Bartula 1998: 81), dar sunt foarte puține și, bineînțeles, nu se poate spune că în slava veche s-ar fi folosit articolul. Acesta apare în mod mai regulat abia în bulgara medie, fiind atestat în slavona de redacție bulgară și românească (unde, totuși, este evitat, rămânând probabil o trăsătură a limbii vorbite) (Walczak 1998: 43).

În cazul limbilor bulgară și macedoneană, articolul nu poate fi explicat prin recurgerea la acțiunea substratului. Limbile paleobalcanice vorbite acolo înaintea venirii slavilor au dispărut cu câteva secole în urmă, iar contactul cu albaneza în epoca aceea se putea produce abia pe teritoriul Macedoniei, care nu constituie decât o mică parte din tot teritoriul de care ne ocupăm aici, în timp ce fenomenul în cauză cuprinde și toată Bulgaria. În schimb, explicația poate fi căutată în influența romanică asupra bulgaro-macedonenei. Pe teritoriul Bulgariei și Macedoniei au locuit în Evul Mediu grupuri compacte de vlahi și probabil influența limbii lor este responsabilă de formarea articolului în bulgaro-macedoneană. Trebuie remarcat că,

inițial, articolul s-a declinat, ca în balcanoromanică. Formele cu articolul declinat sunt atestate încă la mijlocul secolului trecut în graiul Rodopilor sudici și cel al Boboșcicei (v. mai sus), pe când în bulgara și macedoneana standard articolul este deja invariabil. Așadar, formele care se pot reconstrui pentru balcanoslava veche pe baza unor dialecte mai arhaice: *zocnodom*, *zocnodymomy* trebuie să le imite pe cele balcanoromanice de tipul *domnul*, *domnului*. Este de remarcat că în Rodopi au fost așezați un timp meglenoromânii (numai prin graiul Rodopilor se poate explica pronunțarea lui *ă/â* accentuat din meglenoromână ca un *o* deschis, v. Caragiu-Marioțeanu 1975: 268), iar în zona Boboșcicei se vorbea aromâna. Cea mai serioasă obiecție care se aduce acestei direcții de împrumut constă în faptul că articolul postpus este atestat în rusa veche și în unele dialecte rusești contemporane. Așadar, în cazul balcanoslavei s-ar putea admite o evoluție internă întărită de acțiunea substratului romanic (Stieber 2005: 159).

Această explicație nu este convingătoare pentru unii lingviști. Graur (1968: 72–73) crede că articolul postpus românesc este o creație independentă a cărei origine trebuie căutată în topica adjectivului: *casă a nouă* > *casa nouă* > *casa*. Rosetti (1978: 257) consideră o evoluție comună numai postpunerea articolului din română și albaneză. Articolul postpus bulgar ar fi fost o evoluție independentă. Postpunerea articolului din bulgară este prezentată ca o evoluție independentă și de Miletić. Seidel (preluând părerea lui Petrovici fără să dea o referință exactă) vede aici o paralelă evidentă bulgaro-română, dar sursa ei este considerată o influență reciprocă:

pentru că limbile slave și-au păstrat mai bine trăsătura arhaică a cuvintelor enclitice, [...] influența română asupra limbii bulgare ar consta exclusiv în faptul că limba bulgară și-a dezvoltat articolul, iar postpunerea articolului ar trebui socotită ca o influență slavă asupra limbii române (Seidel 1958: 22).

Piotrovski (*apud* Dimitrescu 1978: 234) pornește tot de la bulgară, de unde postpunerea articolului ar fi pătruns în română și mai târziu în albaneză. Ordinea propusă ar fi deci exact inversă decât cea pe care o admitem noi.

2. Declinarea analitică. Dativul cu *na/la*

În ceea ce privește evoluția ulterioară a declinării „balcanice”, se poate observa, cel puțin în ultimele două secole, o intensificare a tendințelor analitice. Bulgara, macedoneana, meglenoromâna și istroromâna sudică au pierdut complet declinarea substantivului. Flexiunea substantivului tinde să se reducă, de asemenea, în neogreacă și în româna vorbită. Mecanismele de trecere de la declinarea sintetică la cea analitică nu sunt identice, dar printre noile construcții se poate indica cel puțin una cu o circulație mai largă, „balcanică” – dativul exprimat prin prepoziția *la* (sau echivalentele ei în alte limbi) cu acuzativul.

În română, punctul de plecare pentru aceasta sunt construcțiile prezente în limba literară, unele facultative sau chiar preferabile ca, de exemplu *Dau apă la cai* în loc de *Dau apă cailor*, altele chiar obligatorii în lipsa altor procedee, precum *Am trimis invitații la trei prieteni*. În mod analogic, în limba vorbită devin din ce în ce mai frecvente construcțiile de genul: *Puneți ciorbă la fiecare* în loc de *Puneți ciorbă fiecăruia* sau *Le-am spus laăștia* în loc de *Le-am spusăștora* (Gogolewski 1982: 213-214). În română, în locul lui *la* se poate folosi și prepoziția *către*, dar această construcție are un pronunțat caracter popular, de exemplu *Zice către mine* în loc de *Îmi zice*.

Dativul analitic românesc este doar o tendință a limbii vorbite, nefiind acceptat de normele limbii literare. În schimb, dativul de acest tip, existent în neogreaca actuală, este, de fapt, singura posibilitate de exprimare a acestui caz. Vechea formă sintetică de genitiv-dativ își păstrează sensul genitival, dar în funcția de dativ este practic înlocuită de dativul analitic compus din prepoziția *σε* și acuzativul substantivului (Gogolewski 1982: 250, 268–269, Borowska 2000: 72). Așadar, în loc de *Της μητέρας μου της αρέσει να διαβάζει* ‘Mamei mele îi place să citească’ se spune mult mai des: *Στη μητέρα μου αρέσει να διαβάζει*, lit. ‘La mama mea (ii) place să citească’.

În bulgară și macedoneană, înlocuirea dativului sintetic cu cel analitic este și mai consecventă decât în neogreacă. S-ar putea ca vechile forme să mai existe în unele graiuri, dar, în variantele literare, dativul se formează cu ajutorul prepoziției *на* și acuzativul substantivului. În textele dialectale din secolul trecut mai sunt atestate vechile forme de dativ sintetic, concurate, chiar în aceeași frază, de forme noi analitice, cf. o frază din graiul Rodopilor: *Щѣли да сѣкѡт главине на болгаресе: най-преи попутуму, даскалутуму, кметутуму, га сетне врют мажѣмсѣм* ‘Aveau să taie capul la bulgari: mai întâi popii, dascălului, primarului și apoi tuturor bărbaților pe rând’ (Стойков 1950: 28). În exemplul acesta, lângă dativul *попутуму, даскалутуму, кметутуму* ‘popii’, ‘dascălului’, ‘primarului’ apare dativul *на болгаресе* ‘la bulgari’. În bulgara și macedoneana modernă, singurul mijloc de exprimare a dativului este construcția cu *на*, de exemplu bg. *Казах всичко на брат си* ‘I-am spus tot fratelui meu’, mac. *Тој и го даде моливот на Марија* ‘El i-a dat creionul Mariei’.

bulg.

caz	indef.		def.	
	m. sg.	f. sg.	m. sg.	f. sg.
N-A	<i>цар</i>	<i>царица</i>	<i>царя(т)</i> ⁵	<i>царицата</i>
G-D	<i>на цар</i>	<i>на царица</i>	<i>на царя</i>	<i>на царицата</i>

mac.

caz	indef.		def.	
	m. sg.	f. sg.	m. sg.	f. sg.
N-A	<i>цар</i>	<i>царица</i>	<i>царот</i>	<i>царицата</i>
G-D	<i>на цар</i>	<i>на царица</i>	<i>на царот</i>	<i>на царицата</i>

La fel de consecventă este înlocuirea vechiului dativ sintetic (existent acolo mai demult, judecând așa după comparația cu celelalte limbi balcanoromane) prin construcția cu *ла* în meglenoromână, de exemplu *Còntă și la mini cum alj cãntai la ficior* (Coteanu 1961: 151).

⁵ Opoziția *царят* (nominativ) – *царя* (acuzativ) din limba standard este artificială. În dialecte, se folosește cu ambele funcții ori prima formă, ori cea de-a doua, care se preferă și în aspectul vorbit al bulgarei standard.

meglenorom.

caz	indef.		def.	
	m. sg.	f. sg.	m. sg.	f. sg.
N-A	(un) <i>ampirat</i>	(ună) <i>ampirățiță</i>	<i>ampiratu</i>	<i>ampirățița</i>
G	<i>lu/la (un) ampirat</i>	<i>lu/la (ună) ampirățiță</i>	<i>lu/la ampiratu</i>	<i>lu/la ampirățița</i>
D	<i>la (un) ampirat</i>	<i>la (ună) ampirățiță</i>	<i>la ampiratu</i>	<i>la ampirățița</i>

Asemănarea dintre toate aceste limbi constă și în folosirea, cu această semnificație, a unei prepoziții care, inițial, exprima numai locul sau direcția. Sensul etimologic al grecescului *σε*, al românescului *la* și al slavului *на* este foarte apropiat, în unele contexte chiar identic, cf. gr. *Πηγαίνω στον κινηματογράφο*, rom. *Merg la cinema*, bulg. *Отивам на кино*.

În bulgară și macedoneană, construcția cu *на* este folosită și cu funcția de genitiv. Avem aici de a face cu reconstituirea vechii identități dativ-genitiv care, mai demult, se exprima în mod sintetic (bg. *цару/царутому*), iar acum are caracter analitic, *на цар/на царя*. Această schimbare a încheiat procesul de eliminare a declinării substantivului în limbile respective. În bulgară și macedoneană s-a mai păstrat sporadic diferențierea dintre acuzativ și nominativ (dar numai la substantive masculine), însă, în general, substantivul nu mai este declinat.

Același fenomen s-a produs și în meglenoromână, deși acolo extinderea dativului asupra genitivului nu este așa de consecventă ca în bulgară și macedoneană, pentru că genitivul cu *la* este doar o variantă a genitivului cu *lu* (la origine articolul hotărât antepus)⁶, de exemplu, *Ampiratu la furnizli zisi la izmichiaru* ‘Împăratul furnicilor i-a zis slugii (lit. *la slugă*)’ și, în același text, *Ampiratu lu furnizli zisi...* (Gogolewski 1982: 218). Și mai puțin consecventă (practic numai regională și foarte sporadică) este folosirea construcției cu *la* în funcția de genitiv în română (Gogolewski 1982: 216–217).

Unii lingviști (Capidan 1925: 146, Coteanu 1961: 151, Gogolewski 1982: 30) interpretează aceste analogii ca o influență bulgaro-macedoneană asupra meglenoromânei. Această influență este negată de Coseriu (1968: 270) și Caragiu-Marioțeanu (1975: 276), pentru care, în ceea ce privește meglenoromâna, este vorba de o evoluție independentă de tip romanic. Originea romanică a fenomenului este acceptată de Du Nay (1996: cap. J3) care merge mai departe, atribuind apariția dativului cu *на* în bulgară și macedoneană influenței limbii vlahilor vorbite pe vremuri în toată Bulgaria și Macedonia.

Este adevărat că tendința de a folosi construcții analitice apare mai degrabă în limbile romanice decât în cele slave. Tocmai această tendință stă la baza sistemului analitic al limbilor romanice occidentale, fiind atestată deja în latina târzie: *illi/lluius imperatoris* → *de illo/illu(m) imperatore*, *illo/illui imperatori* → *ad illu(m) imperatore(m)*, din care provin formele romanice occidentale: fr. *de l’empereur*, *à l’empereur*, it. *dell’imperatore*, *all’imperatore*. Totuși, existența unei legături între

⁶ Construcțiile cu *lu* apar, de asemenea, în istroromâna sudică și în româna colocvială, în care exprimă atât genitivul, cât și dativul. În meglenoromână și istroromână, elementul *lu* trebuie considerat o prepoziție (se folosește la toate genurile, la plural și singular). În româna colocvială, gradul de gramaticalitate este mai redus, *lu* păstrându-și valoarea inițială de articol hotărât antepus (masculin-neutru) care s-a extins asupra substantivelor feminine (dar nu și asupra pluralului, ca în meglenoromână și istroromână). Acest mecanism este caracteristic limbilor balcanoromanice și nu are echivalente în alte limbi balcanice.

meglenoromână, pe de o parte, și bulgară – macedoneană, pe de alta, este, în această privință, foarte probabilă. Limbile balcanoromanice, spre deosebire de cele balcanoslave, practic, nu admit articularea substantivului după prepoziții, indiferent dacă acesta este determinat sau nu. Meglenoromâna admite articularea substantivului după prepoziția *la*, dacă aceasta introduce dativul, așa cum face bulgara și macedoneana.

Tuturor acestor prepoziții le corespund prepozițiile din limbile romanice care continuă latinescul *ad*, inițial tot cu sens local, ca în fr.: *Je vais à l'école*, dar și *Je donne un livre à Marie*. Din acest punct de vedere, dativul este format în limbile balcanice și în limbile romanice occidentale în același mod, deși în România occidentală, acesta este singurul mod de formare a dativului prezent în sistemul limbii încă din vremea latinei târzii, iar dativul balcanic este de dată mult mai recentă. De altfel, dativului (și genitivului) analitic din limbile romanice occidentale ar corespunde în română dativul cu *a* (și genitivul cu *de*) care apare sporadic în textele vechi: *Om neștine era căsătoru ce-și sădi viia [...] și zidi stâlp și o deade el a lucrători* (TC: Mt 21, 33) vs. *Când amu va veni domnul viei ce va face lucrătorilor aceia?*, din același text (Mt 21, 40), atestând ocurența unei tendințe paralele cu cea occidentală, deși într-un stadiu foarte puțin avansat.

Revenind la dativul cu *la*, acesta trebuie pus în legătură mai degrabă cu dativul balcanic (grecesc și balcanoslav) decât cu cel romanic occidental. E greu de admis, ținând cont de o serie întreagă de alte asemănări morfosintactice, că avem de a face aici cu evoluții independente. Sursa împrumutului, atât pentru bulgară și macedoneană, cât și pentru meglenoromână și română, s-ar putea să fi fost neogreaca, eventual neogreaca ar fi influențat mai întâi bulgara și macedoneana din care dativul de acest tip ar fi fost preluat ulterior de meglenoromână.

Bibliografie

a. Izvoare și lucrări de referință

- Mazon 1936: André Mazon, *Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du sud*, Paris, Librairie Droz.
 Стойков 1950: С. Стойков, *Христоматия по българска диалектология*, София.
 TC = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi (Brașov, 1560-1561) comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănăești 1574*, ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei Române, 1963.

b. Literatură secundară

- Bartula 1998: Czesław Bartula, *Podstawowe wiadomości z gramatyki staro-cerkiewno-słowiańskiej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
 Borowska 2004: Małgorzata Borowska, *Μπαρμπαγιώργος. Książka do nauki nowogreckiego*, Warszawa, Wiedza Powszechna.
 Capidan 1925: Theodor Capidan, *Meglenoromâni*, vol. I, *Istoria și graiul lor*, București, Cultura Națională.
 Caragiu Marioțeanu 1975: Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
 Coseriu 1968: Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía y tipología*, în vol. *Actos del XI Congreso internacional de lingüística y filología románicas (Madrid 1965)*, Madrid.
 Coteanu 1961: Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura Științifică.

- Dimitrescu 1978: Florica Dimitrescu (coord.), *Istoria limbii române. Fonetică, morfosintaxă, lexic*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Du Nay 1996: André Du Nay, *The Origins of the Rumanians. The Early History of the Rumanian Language*, Toronto, Matthias Corvinus Publishing (prima ediție: Lake Bluff 1977).
- Gogolewski 1982: Stanisław Gogolewski, *Kategoria przypadku w słowiańskich i romańskich językach ligi bałkańskiej*, Łódź, Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego.
- Graur 1968: Alexandru Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică.
- Rosetti 1978: Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până în secolul al XVII-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Seidel 1958: Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Stieber 2005: Zdzisław Stieber, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Walczak 1998: Mariola Walczak, *Język piśmiennictwa bułgarskiego. Zarys dziejów*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM.

Parallels between Balkan Romance and Balkan Slavic Languages in Noun Inflection

This paper analyses the similarities between the Balkan Romance and Balkan Slavic noun declension. The diversity of the contemporary Balkan Romance and Balkan Slavic subsystems seems to reflect different stages of the evolution of an initial system whose structure was common to Balkan Romance and Balkan Slavic. This system contained two synthetic forms: the direct case (nominative-accusative, initially two distinct cases in Balkan Slavic) and the indirect one (genitive-dative). In contrast to Latin and Old Slavic, two sets of forms were distinguished: indefinite (with a prefixed article or no article) and definite (with a suffixed article). Romanian, Aromanian, Northern Istoromanian and isolated Bulgarian and Macedonian dialects preserved this initial system, while standard Bulgarian and Macedonian, Meglenoromanian, Southern Istoromanian and colloquial Romanian tend to simplify it and to create new analytic forms, especially for the dative case (with the preposition *na* in Balkan Slavic and *la* in Balkan Romance). The old system, related to the Albanian one, was probably adopted by Balkan Romance from the Paleo-Balkan substratum and transferred to Balkan Slavic. The new analytic tendencies, however, are likely to be of Greek origin, both in Balkan Romance and in Balkan Slavic (cf Greek dative with the preposition $\sigma\epsilon$ that corresponds semantically to the Slavic *na* and the Romance *la*). Bulgarian or Macedonian could have served, alternatively, as a link between Greek to Meglenoromanian.